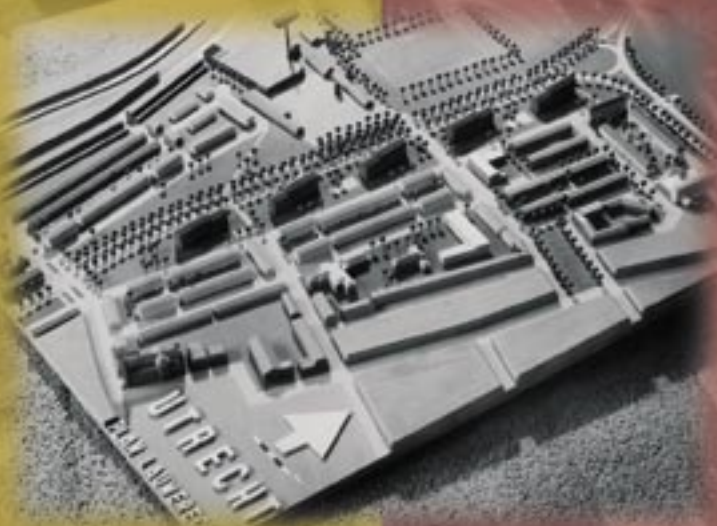

Cultuurhistorische inventarisatie

Naoorlogse bouwkunst:

Lauwerecht

Cultuurhistorische inventarisatie

Cultuurhistorische inventarisatie

Naoorlogse bouwkunst: Lauwerecht

Marijke van den Heuvel

Stedenbouw en Monumenten gemeente Utrecht

Juli 2005

Gemeente Utrecht
Dienst Stadsontwikkeling

Inhoud

<i>Inleiding</i>	4
1. Naoorlogse woningbouw in Nederland: sober en effectief	5
Inleiding	5
Woningnood	5
Efficiënte woningbouw	5
Hoogbouw	7
Gemeenschapsvorming en de wijkgedachte	7
Architectuur	7
2. Naoorlogse uitbreiding in Utrecht	9
Woningnood in Utrecht	9
De grenswijziging van 1954	9
3. De uitbreiding Lauwerecht	10
Inleiding	10
Woningtype en wijkgedachte	10
Plattegrond	11
Architectuur	11
4. Inventarisatie Lauwerecht	12
Waardebepaling	12
Waarderingskaart	25
5. Conclusie	26
<i>Noten</i>	28
<i>Literatuur en bronnen</i>	29
<i>Illustratieverantwoording</i>	30
<i>Colofon</i>	31

Inleiding

Dit rapport is het resultaat van de architectuurhistorische inventarisatie van de wijk Lauwerecht in Utrecht. De inventarisatie maakt deel uit van de veel grotere, stedenbouwkundige inventarisatie van de tien naoorlogse wijken in Utrecht, te weten Hoograven, Krommerijn, Kanaleneiland, Overvecht, Halve Maan, Majellapark/Vleutense Weg, Nieuw Zuilen, Tuindorp Oost/West, Pijlsweerd en Lauwerecht. In tegenstelling tot de wijken die in de jaren zestig zijn gebouwd en waar de architectuur ondergeschikt is aan het grote stedenbouwkundige plan, vormt de architectuur voor de wijk Lauwerecht juist een essentieel onderdeel. Naast de stedenbouwkundige inventarisatie is voor deze wijk een verdieping op architectuurhistorisch gebied dan ook wenselijk. In dit rapport staat de volgende vraag centraal:

Wat zijn de architectuurhistorische kenmerken van de naoorlogse bouw in de wijk Lauwerecht en welke waarde moet aan de afzonderlijke gebouwen en ensembles worden toegeschreven?

In tegenstelling tot bijvoorbeeld Pijlsweerd is het niet moeilijk de stadsuitbreiding in Lauwerecht topografisch te begrenzen. Deze wijk bestaat slechts uit een klein aantal straten en la-

nen aan weerszijden van de Talmalaan en is dus zeer compact. Voor een duidelijke topografische begrenzing zal de geïnventariseerde bebouwing op een kaart worden aangegeven.

Naast deze topografische begrenzing is een afbakening in tijd noodzakelijk. Ook deze kwestie ligt bij Lauwerecht vrij eenvoudig. Het uitbreidingsplan is na de oorlog ontworpen en de uitvoering heeft immers vrijwel geheel tussen 1952 en 1954 plaatsgevonden.

Bij eerdere inventarisaties zijn Utrechtse gebouwen met een bepaalde functie al aan de orde gekomen. Dat geldt ook voor de scholen. De drie scholen die Lauwerecht rijk is, zullen hier dan ook buiten beschouwing worden gelaten.

Hoewel de inventarisatie die in dit rapport beschreven wordt architectuurhistorisch van aard is, zal meerdere malen gerefereerd worden aan de stedenbouwkundige situatie. De architectuur kan namelijk samenhangen met die situatie. In dat geval kan de stedenbouw niet buiten beschouwing worden gelaten.

Na deze inleiding zal als eerste de naoorlogse situatie in Nederland aan de orde komen met als belangrijk onderdeel de woningnood. Vervolgens wordt toegespitst op de Utrechtse situatie. Daarna wordt de geschiedenis en het uitbreidingsplan van Lauwerecht behandeld. Na de inventarisatie die hierop volgt, zal dit rapport besluiten met een conclusie.

1. Naoorlogse bouw in Nederland

Inleiding

In de jaren na de Tweede Wereldoorlog werd Nederland geconfronteerd met een grote bouwopgave. In veel dorpen en steden had de oorlog diepe sporen achtergelaten. Deze schade moest als eerste hersteld worden. De oorlog had bovendien de woningnood, die voor de oorlog al nijpend was, nog erger gemaakt. Halverwege 1942 had de bezetter namelijk een algemeen bouwverbod uitgevaardigd waardoor zelfs onderhoudswerkzaamheden stil waren komen te liggen. De overheid was dan ook van plan direct na de oorlog te beginnen met woningbouw om de woningnood, die in die tijd volksvijand nummer één werd genoemd, te bestrijden. Aan iedere gemeente werd verzocht alvast plannen te maken voor nieuwe woningbouw, waarbij door de overheid het te bouwen aantal woningen in contingenten aan de gemeenten werd toegewezen; het zogenaamde Urgentieprogramma.

Woningnood

Hoe urgent de nieuwbouw van woningen ook was, de financiële middelen en ook de bouwmaterialen, zoals baksteen en hout, waren in die naoorlogse jaren moeilijk te verkrijgen. Bovendien lag de prioriteit voor het aanwenden van de materialen bij het herstel van de oorlogsschade. Het was met name zaak de infrastructuur zo snel mogelijk op orde te krijgen, zodat handel en vervoer weer doorgang konden vinden. De bouw van nieuwe woningen kwam in de eerste naoorlogse jaren maar mondjesmaat op gang. In die jaren was er namelijk niet alleen een tekort aan materiaal en geld maar ook aan geschoolde arbeidskrachten. Uit angst voor al te grote loonstijgingen stelde de rijksoverheid dan ook jaarlijks woningcontingenten voor gemeenten vast. Zodoende kon de overheid de economische groei in de hand houden.

Omdat particuliere beleggers het nog niet aandurfden om in deze economische omstandigheden in woningbouw te investeren, bestond de woningproductie in de eerste vijftien jaar na de oorlog voor de helft uit woningwetwoningen, gebouwd met rijkssubsidies in opdracht van overheid en corporaties. Het overige deel bestond voornamelijk uit premiewoningen, particuliere woningbouw met een overheidsbijdrage in de bouwkosten, en slechts voor een verwaarloosbaar deel uit ongesubsidieerde particuliere woningbouw.(1)

Het aantal woningzoekenden nam in de eerste jaren na de oorlog nog altijd sterk toe. Veel jonge mensen konden op steeds jeugdiger leef-

tijd trouwen doordat de werkgelegenheid goed op peil bleef. Bovendien waren er duizenden repatrianten uit Indonesië en terugkerende militairen die het aantal woningzoekenden opschroefden. Tegelijkertijd deed de emigratie tussen 1948 en 1954 echter met 60.000 af aan het woningtekort.(2)

Efficiënte woningbouw

Doordat in korte tijd moest worden voorzien in een enorme hoeveelheid woonruimte, moest de architectuur van de te bouwen woningen efficiënt zijn. Het onderzoek naar efficiënte woningbouw was echter niet nieuw. Vanaf de jaren twintig werd al gezocht naar een rationele vorm van verkaveling en een compacte en praktische indeling van de woningen. Het waren de functionalistische architecten van het Nieuwe Bouwen die hiermee experimenteerden. De gangbare gesloten blokken met diverse woningplattegronden kwamen een efficiënt bouwproces niet ten goede. Verkaveling in rechte stroken bood de oplossing; daardoor werden niet alleen efficiënt opgezette woningen mogelijk maar ook continue groene ruimten in de stad. Voor de Tweede Wereldoorlog had deze ontwikkeling nog niet erg veel invloed op de bouwpraktijk maar tijdens de naoorlogse materiaalschaarste en woningnood kwam ze goed van pas.

Voor een gezonde samenleving was persoonlijke gezondheid en hygiëne essentieel. Hygienische leefomstandigheden waren daarom belangrijk en daar kon met het woningontwerp op ingespeeld worden. Directe nabijheid van de natuur en een goede oriëntatie op de zon zouden een positief effect op de gezondheid hebben. Daarvoor was strokenbouw als stedenbouwkundige opzet het beste middel. Er werd aandacht besteed aan de hoeveelheid groen en water in de directe woonomgeving en ook aan voldoende licht en lucht door middel van grote raamoppervlakken, balkons en dakterrassen. (3)

Al vanaf de jaren dertig werd er steeds meer aandacht besteed aan het interieur van woningen. Die moest vooral praktisch van indeling en inrichting zijn, zodat het de huisvrouw gemakkelijker werd gemaakt om haar huishoudelijke taken te verrichten. De materialen moesten duurzaam zijn en gemakkelijk schoon te houden. Bovendien werd er nagedacht over een praktische indeling van de keukens en de badkamers en over de mogelijkheid om op efficiënte wijze voorzieningen toe te passen zoals centrale verwarming, warm water, bergruimte, gas en elektra. Naar aanleiding van studies naar woonactiviteiten werden normen gesteld voor de minimale oppervlakte van de vertrekken. Dit alles kwam het wooncomfort en de hygiëne ten goede. Er ontstonden standaardwoningen. Voor

een sneller bouwproces ging men zelfs streven naar het ontwerpen van onderdelen die in de fabriek gemaakt zouden kunnen worden en die op de bouwplaats alleen nog gemonteerd hoefden te worden. Zo ontstonden verschillende bouwsystemen. De overheid wilde de productie van woningen meer ordenen en drong er bij architecten en bouwbedrijven op aan dat zij zouden samenwerken in het normaliseren en standaardiseren van bouwonderdelen en woningtypen. In het buitenland vonden deze ontwikkelingen ook plaats en tussen verschillende landen werden de ervaringen uitgewisseld. In 1946 importeerde de overheid zelfs het Engelse bouwstelsel Airey.

Airey-woningen in Lieveendaal.

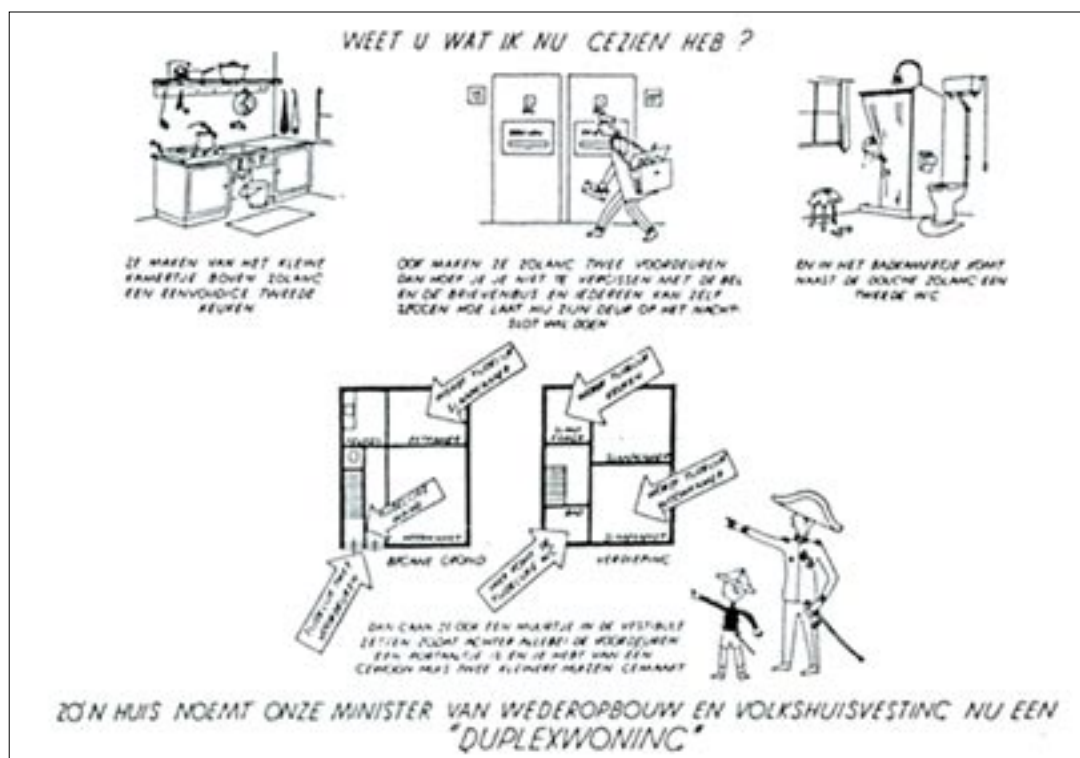

De ontwikkeling van normalisatie en standaardisatie die in de jaren dertig was begonnen, duurde voort tijdens de oorlog toen de grote woningbehoefte al werd voorzien. Ze werd na de oorlog bovendien in de hand gewerkt door de *Voorschriften en wenken*, richtlijnen die de

overheid vanaf 1946 publiceerde om minimumkwaliteit van de woningen te garanderen. Architecten maakten er een sport van de ideale standaardplattegrond te ontwerpen. Ook werden ter bestrijding van de woningnood nieuwe woningtypen ontwikkeld, zoals de duplexwoning. Duplexwoningen waren tijdelijk opgedeeld in twee wooneenheden, zodat ze ruimte konden bieden aan twee huishoudens. Door kleine ingrepen kon de woning later verbouwd worden tot een enkele ruime wooneenheid. In etagebouw werd veel gebruik gemaakt van het voor de oorlog ontwikkelde ontwerp van woningen met een 'wisselbeuk'. Achter het trappenhuis, waar steeds twee woningen aan grensden, lag een vertrek dat op de ene verdieping bij de ene woning hoorde en op de andere verdieping bij de andere. Doordat deze wisselkamer, vaak een slaapkamer, al of niet aan de woning was toegevoegd, ontstond variatie in de woningen en een effectief oppervlakgebruik.

De standaardwoningen waren meestal zo klein als de minimeisen van de overheid toestonden maar ze waren wel handig ingedeeld. Doordat alle voorzieningen een plek moesten krijgen op een klein oppervlak was de indeling over het algemeen helder en goed doordacht. Bovendien waren de naoorlogse woningen voorzien van nieuwe snufjes die men voor de oorlog nog moest ontberen, zoals een doucheceel, een montagekeuken en fietsenbergingen in de onderbouw van de etagewoningen. Alleen de kostbare centrale verwarming die voor de oorlog in

Een onderdeel van een grotere illustratie die het gebruik van de duplexwoning uitlegt. De illustratie was afkomstig van het Ministerie van Wederopbouw en Volkshuisvesting.

sommige huizen al te vinden was, werd in de woningen die kort na de oorlog gebouwd werden over het algemeen weggelaten. Toch kwam het hoge bouwtempo lang niet altijd ten goede aan de kwaliteit van de nieuwe woningen. Er waren veel klachten over bijvoorbeeld buitenmuren die niet bestendig waren tegen het weer, slecht sluitende deuren en ramen en vooral ook geluidshinder. Een slordige bouwwijze, de skeletbouw en het gebruik van lichter bouw materiaal waren hiervan de oorzaken. Ook kwam de toepassing van genormaliseerde bouwonderdelen in sommige gemeenten nauwelijks op gang doordat zij hun eigen eisen stelden met betrekking tot bijvoorbeeld de vloerdikte, de hoogte van het hoofdwoonvertrek of de dikte van het dakbeschot.

Hoogbouw

Aan het begin van de twintigste eeuw werd hoogbouw in combinatie met parken, speelplaatsen en sportterreinen al gezien als een goede oplossing voor het volkshuisvestingsprobleem. De flat kon bovendien door middel van gemeenschappelijke voorzieningen als een wasserette en kinderspeelplaatsen, centrale verwarming en vuilstortkokers het wooncomfort verhogen. Aanvankelijk wilden de architecten voor iedere woning een eigen deur op het maaiveld met een eigen opgang, wat resulteerde in veel ruimteverlies door de grote hoeveelheid trappen. Later ontwierpen progressieve architecten de portiekflat, waarbij een gemeenschappelijke portiek aan de voorzijde van het gebouw gelegen was en de woning gelegen was op één verdieping. Wanneer er een lift was, kon een gebouw hoger zijn dan vier verdiepingen. Dat had echter als nadeel dat een zeer kostbare fundering onvermijdelijk was. Toch werden er in Nederland vanaf 1930 al flats gebouwd van twaalf verdiepingen, zoals de Bergpolderflat in Rotterdam uit 1934. Het zou echter nog tot het einde van de jaren vijftig duren voordat hoogbouw van meer dan vier verdiepingen gebruikelijk werd. Dit was mogelijk geworden doordat de systeembouw ver genoeg ontwikkeld was, waardoor de bouw- en arbeidsproductiviteit dus sterk verhoogd werd. Door middel van galerijen konden via de lift in een enkel trappenhuis alle woningen worden ontsloten.(4)

Gemeenschapsvorming en de wijkgedachte

Als stedenbouwkundig concept was de 'wijkgedachte' kenmerkend voor de naoorlogse bouw, een idee dat ontwikkeld was door de Amerikaanse socioloog Clarence Perry (1929). Volgens dit concept is de woning een bouwsteen van de buurt, de buurt een bouwsteen van de wijk en

de wijk een bouwsteen van de stad. Elke wijk beschikt over zijn eigen voorzieningen als winkels, een kerk en een buurtcentrum, waardoor het een autonome eenheid binnen de stad is. Bovendien bestaat de wijk uit verschillende woningtypen, zodat de bewoners al hun levensfasen binnen de wijk kunnen doorlopen. De voorzieningen zijn gecentreerd rond een punt in de buurt. De wijkgedachte gaat uit van de idee dat gemeenschapsvorming een positieve invloed heeft op de ontwikkeling van individuen.(5)

Een illustratie van een variant van de wijkgedachte: de parochie. In steden met een overwegend rooms-katholieke gemeenschap viel de begrenzing van nieuwe woonwijken samen met die van parochies.

De overheid stelde zich in de bestemming van de wooneenheden nogal sturend op. Zo werd vaak van tevoren bepaald voor welke doelgroep de woningen gebouwd zouden worden. De bewoners werden dan op grote schaal in categorieën ingedeeld; gezinnen, studenten, bejaarden, verpleegsters, vrijgezellen en zogenaamde asociale. De woningen werden op maat voor hen ontworpen. In de wijk kon men ook voor specifieke categorieën voorzieningen vinden zoals een consultatiebureau of een bejaardentehuis.

Architectuur

De architectuur van de naoorlogse woonwijken heeft haar wortels in de denkbepelden die zich voor de oorlog al hadden ontwikkeld. Enerzijds was er de traditionalistische stroming, met name vertegenwoordigd door de Delftse school met als toonaangevende architect en theoreticus M.J. Granpré Molière en anderzijds waren er de progressieve architecten van het moderne Nieuwe Bouwen. Deze laatste streefden naar de toepassing van rationele methoden en industriële materialen, waardoor lichte constructies werden verkregen. Ze wilden goedkoop en doelmatig bouwen. Daarbij was uiteraard geen plaats voor ornamentiek. De ramen moesten groot zijn

omdat licht en frisse lucht goed is voor de gezondheid van de bewoners. Het Nieuwe Bouwen werd onder andere vertegenwoordigd door de architectenvereniging 'De 8 en Opbouw'. Zij stelde een Zonnecommissie in die overigens tevergeefs probeerde aan te tonen dat zonlicht een positieve invloed had op de gezondheid.(6)

Na de oorlog zou de scheiding tussen traditionalisten en modernen kleiner worden. Zo werden er soms woningen gebouwd met een systeembouw constructie en een buitenkant van baksteen. In deze laatste vorm werd de betonnen constructie aan de buitenkant soms wel zichtbaar gelaten. Dit compromis tussen de stijl van

Woningen aan de Kerkstraat in Slootdorp, naar ontwerp van Granpré Molière. Dit is een van de dorpen in de Wieringermeerpolder die na de drooglegging in 1930 onder leiding van Granpré Molière, als esthetisch adviseur voor de bebouwing, werd ingericht.

De architectuur van Granpré Molière wordt gekenmerkt door het gebruik van rode baksteen, steile zadeldaken en kleine ramen. De afzonderlijke huizen zijn te onderscheiden door hun voordeuren, schoorstenen en dakkapellen. De straatjes zijn schilderachtig en voorzien van veel groen. Granpré Molière wilde zijn architectuur laten aansluiten bij de kenmerken van het Nederlandse landschap; het vlakke land met water en wilgen, schoorstenen, gekartelde topgevels en opengewerkte torenspitsen. De moderne bouwkunst ontkende dit alles naar zijn mening, omdat het immers tot de essentie van architectuur wilde doordringen. Volgens Granpré Molière, die steeds streefde naar het schone in de bouwkunst, leverde die oorspronkelijkheid slechts eentonigheid en verveling op.(7) Een ontwerp moest niet alleen aan functionele en technische maar ook aan artistieke eisen voldoen. Daarin stond hij tegenover het Nieuwe Bouwen. Het Tuindorp Vreewijk in Rotterdam en ook de dorpen in de Wieringermeerpolder, waarvan Granpré Molière zowel het architectonische als het stedenbouwkundige ontwerp maakte, zijn typische voorbeelden van de traditionalistische, dorpse architectuur die hij voorstond. Hij streefde er naar een eenvoudige, verzorgde vormgeving zonder versiering. Doordat het onderhouden van de woningen te duur was, werden ze zo licht mogelijk uitgevoerd; met lage muren en een hoge kap.

het Nieuwe Bouwen en die van de Traditionalisten wordt het *Shake Hands*-principe genoemd. Toch kun je zeggen dat de vroeg-naoorlogse bouwkunst gekenmerkt wordt door bakstenen gevels, terwijl vanaf de jaren zestig steeds meer systeembouw met betonnen delen werd toegepast. Ook werd vanaf de jaren zestig veel hoger gebouwd en namen de galerijflats het over van de portiekwoningen.

De naoorlogse architectuur wordt over het algemeen gezien als een eenvoudige, sobere architectuur. Een bouwblok is vaak niet meer dan een aaneenschakeling van identieke woningen. Er is geen variatie meer door middel van afwijkende kopwoningen, hoekwoningen of poortwoningen. Waar bij de systeembouw van de jaren zestig de detaillering bijna volledig werd weggelaten vanwege de voorgefabriceerde bouwelementen, was in de vroeg-naoorlogse bakstenen bouw echter nog sprake van enige detaillering, vaak in de vorm van een robuust metselverband in de borstwering onder het raam of op het balkon. Ook de omlijstingen van deuren en ramen werd wel in een afwijkend materiaal of metselverband uitgevoerd. De vensters die trappenhuisen of badkamers van licht voorzien, worden in een bijzondere vorm gemaakt. Dit soort accentuering van bijvoorbeeld portieken en balkons zorgt voor ritmiek in de gevel. Wie goed kijkt, ziet dat er een grote verscheidenheid voorkomt tussen verschillende bouwblokken.

2. Naoorlogse uitbreiding in Utrecht

Wederopbouw en woningnood in Utrecht

Hoewel in Utrecht relatief weinig woningen zijn vernield tijdens de oorlog, was het woningtekort er zeer groot. In de oorlogsjaren zijn slechts 14 woningen gebouwd terwijl in 1947 bijna 6000 gezinnen op een woning wachtten.⁽⁸⁾ In het kader van het Urgentieprogramma had de gemeente Utrecht tijdens de oorlog 900 woningen toegewezen gekregen die in het eerste jaar na de oorlog gebouwd zouden moeten worden. Voor die tijd moesten de plannen voor die woningbouw dus al gereed zijn. Door een gebrek aan bouwmaterialen kwam van die plannen echter niets terecht. In de oorlog waren de bouwmaterialen door de Duitsers gevorderd en nieuw materiaal kon, onder meer door een gebrek aan kolen, niet gemaakt worden. De kleine voorraad die er nog was, werd allereerst gebruikt voor het herstel van beschadigde panden. Het aantal te bouwen woningen werd dan ook teruggebracht op 42 en met de bouw kon niet eerder beginnen worden dan in oktober 1946. De eerste woningen kwamen tot stand aan en nabij de Vijgeboomstraat in Pijlswaard.

In de jaren die volgden, groeiden de woningcontingenten snel. Dit was ook wel nodig want de gemeente liep bij het bestrijden van de woningnood steeds achter de feiten aan. Er moest in korte tijd veel gebouwd worden. Toch wilde de gemeente Utrecht, net als andere gemeenten in Nederland, dit in eerste instantie nog niet overlaten aan woningcorporaties. Het bleef bovendien nog een lange tijd gebruikelijk dat de woningen door de gemeente gebouwd werden en na gereedkomen aan een woningcorporatie in eigendom of beheer werden overgedragen. Door particulieren werd wel gebouwd met financiële hulp van rijkswegen op grond van de Financieringsregeling 1947.

De grenswijziging van 1954

Een vergroting van de oppervlakte van de stad was noodzakelijk om tegemoet te komen aan de behoefte aan woonruimte en terreinen voor

handel en nijverheid. Bovendien had een aantal van de omliggende gemeenten al nieuwe wijken tegen de stad aangebouwd waardoor de bewoners afhankelijk werden van de stedelijke voorzieningen. In de andere grote steden had een dergelijke grenswijziging zich al meerdere malen voorgedaan maar Utrecht en de omliggende gemeenten konden het niet eens worden over de exacte ligging van de nieuwe grens. Nadat de plannen in 1948 nog eens aan de orde werden gesteld, laaide de discussie hoog op tot op landelijk niveau. Uiteindelijk werd een nieuwe grens vastgesteld die ervoor zorgde dat de oppervlakte van Utrecht in één keer verdubbeld werd. Deze grenswijziging trad op 1 januari 1954 in werking.

Om de woningnood toch enigszins te bestrijden, was de gemeente, voordat de grenswijziging had plaatsgevonden, echter genooddaakt om de 'overgebleven stukken' in de stad te bouwen. Na de oorlog kon in 1946 met de bouw van 42 woningen in het noorden van Pijlswaard worden begonnen. In 1948 kwam vervolgens in het westelijke deel van Pijlswaard nog meer woningbouw tot stand en in 1951 werd ten westen van de Thomas A. Kempisweg en de Spinozaweg een klein wijkje opgezet van hoogbouw in stroken. In 1952 kwam een deel van de uitbreiding Lauwerecht tot stand en in 1953 en 1954 volgden ook het inmiddels gewijzigde uitbreidingsplan Pijlswaard, de Halve Maan en de invullingen in Majellapark en Krommerijn.

Voor de aanleg van de nieuwe, uitgestrekte wijken op het in 1954 verworven grondgebied was in 1950 reeds de Dienst Stadsontwikkeling opgericht. Deze dienst presenteerde in 1954 het structuurplan aan de hand waarvan de stedelijke ontwikkeling zou plaatshebben. Het plan bepaalde onder meer dat het verkeer in grote stromen om de woonwijken heen zou worden geleid. De eerste nieuwe woonwijk, Hoograven, werd vanaf 1954 gebouwd. Daarop volgde vanaf 1957 Kanaleneiland en vanaf 1959 Overvecht. In deze wijken werd voor het eerst op grote schaal de moderne bouwkunst toegepast. Zo werd in Kanaleneiland veel gebruik gemaakt van geprefabriceerde elementen en werd echte hoogbouw afgewisseld met laagbouw.

3. De uitbreiding Lauwerecht

Inleiding

De uitbreiding Lauwerecht is nog vóór de gemeentelijke grenswijziging tot stand gekomen. Het was een van de kleine gebieden binnen de oude grenzen van de stad die nog onbebouwd waren. Deze open ruimte bevond zich ten westen van het in de jaren twintig en dertig tot stand gekomen Tuinwijk in het oosten en de Verenigingstraat in het westen. De Talmalaan die dwars door de uitbreiding Lauwerecht loopt, was reeds aangelegd. Deze laan maakte deel uit van het infrastructurele plan van uitvalswegen ontworpen door L.N. Holsboer en H.P. Berlage en vormt nog altijd een belangrijke as die het verkeer van en naar het centrum leidt. Door deze verkeersader wordt het gebied in twee lange stroken opgedeeld.

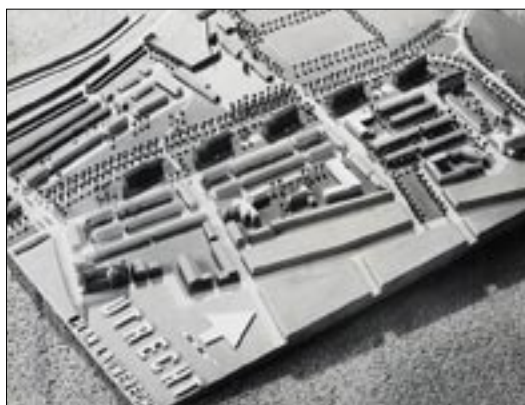
Deel van de uitbreiding Lauwerecht, links de Kardinaal de Jongweg, 1967.

Het gedeelte van de uitbreiding Lauwerecht dat ten oosten van de Talmalaan ligt, wordt gevormd door de Troelstralaan en de Nolenslaan (voorheen Nolensstraat), die van noord naar zuid lopen en de Slotemaker de Bruinestraat, de Samuel van Houtenstraat en de Melis Stokesstraat die daar dwars op liggen. Aan deze dwarsstraten liggen vrij korte blokken. Deze zijn steeds op de koppen van de lange strokenbouw langs de Troelstralaan en de Nolenslaan geplaatst.

Afbeelding van een maquette voor het uitbreidingsplan Lauwerecht, 1954.

*(rechterkolom)
Afbeelding van een maquette voor het ontwerp van een kinderspeelplaats in een gemeenschappelijke tuin tussen de blokken aan de Troelstralaan en de Nolenslaan.*

Ten westen van de Talmalaan ligt de naoorlogse bouw voornamelijk aan de Goeman Borgesiuslaan. Parallel aan die laan liggen aan de Verenigingstraat nog twee blokken. Deze stroken worden afgesloten door twee blokken aan de Schermerhornstraat. De drie blokken aan de zuidelijke helft van de Goeman Borgesiuslaan vormen het spiegelbeeld van die aan de Troelstralaan.

Woningtype en wijkgedachte

De woningbouw in de uitbreiding Lauwerecht laat een grote variëteit zien. De hoogste blokken hebben vier bouwlagen met een onderbouw, waarin zich de bergingen bevinden, en liggen aan het noordelijke deel van de Troelstralaan en aan de Aalbersestraat. Op deze noord-oostelijke hoek van de buurt na is de bebouwingen niet hoger dan drie bouwlagen met een onderverdieping. Deze worden steeds afgewisseld door lagere bouw, zoals blokken met drie verdiepingen zonder onderbouw en blokken met twee verdiepingen.

In de jaren vijftig was het wel gebruikelijk dat woningen voor een specifieke doelgroep werden gebouwd. Bij de woningen in Lauwerecht lijkt dat niet het geval te zijn. De woningen met twee slaapkamers zouden goed bewoond kunnen worden door echtparen zonder kinderen of vrijgezellen, maar ze zijn niet als zodanig benoemd. Dat rekening werd gehouden met een groot aantal kinderen in de wijk blijkt uit de bestemming van de ruimte tussen de flats als kinderspeelplaats en ook uit het feit dat deze kleine buurt vanaf het begin al drie scholen telt. In het noordoostelijke gedeelte is behalve in woningen ook voorzien in winkels, scholen en een bejaardentehuis. En zelfs de onderbouw zou volgens de beschrijvingen uit 1953 ruimte kunnen bieden aan clublokalen, consultatiebureaus kleine bedrijven en dergelijke. Door deze verscheidenheid aan doelgroepen en de aanwezigheid van voorzieningen als winkels, scholen en dergelijke kan Lauwerecht gezien worden als een uitwerking van de wijkgedachte. Verschil-

lende leeftijdsgroepen kunnen er hun dagelijkse behoeften en voorzieningen vinden. Dit geldt echter met name voor het gedeelte ten oosten van de Talmalaan. Het westelijke gedeelte van de wijk voorziet niet in winkels. De bewoners van dit deel zijn aangewezen op de voorzieningen van het oostelijke deel.

Plattegrond

Bij het ontwerpen van de woningen is er steeds gebruik gemaakt van standaard plattegronden, bestemd voor gezinnen variërend van kleine in de etagewoningen met twee of drie slaapkamers en grote in de eengezinswoningen met vier slaapkamers. De vertrekken komen over het algemeen op een centrale hal uit, behalve de voorkamers die aan de woonkamer grenzen en die ook als slaapkamer kunnen dienen. Het sanitair en de keuken zijn op praktische wijze naast elkaar geplaatst op een tamelijk klein oppervlak. Aan de voorzijde van de etagewoningen is steeds een loggia te vinden terwijl aan de achterzijde een balkon in de buitenruimte voorziet.

In Lauwerecht zijn woningen van het type twee-op-een te vinden. Deze woningen hebben een bijzondere plattegrond, doordat er steeds twee woningen met twee verdiepingen naast elkaar op een woning op de begane grond zijn geplaatst. De woning op de begane grond heeft de voordeur aan de voorzijde van het blok. Bij de bovenwoningen bevinden de voordeuren zich aan een galerij aan de achterzijde. Ook in de naoorlogse wijk Pijlsweerd komen twee-op-een woningen voor. Daar bevinden de drie voordeuren zich echter steeds naast elkaar aan de voorzijde van het blok.

Architectuur

De architectuur van de uitbreiding Lauwerecht kan gerekend worden tot de typische vroeg-naoorlogse bouwkunst. Zo bestaat de wijk uit laag- en middelhoogbouw, voornamelijk opgetrokken in baksteen. Door een opeenvolging van deuren, ramen, schoorstenen, portieken en omlijstingen wordt de verticale geleding van de gevels benadrukt. Daardoor ontstaat ritmiek in de gevels en zijn ook de individuele wooneenheden van elkaar te onderscheiden. Hierdoor doet de architectuur traditionalistisch aan. De daken zijn steeds flauw hellende zadeldaken zonder dakkapellen en op de koppen van de bouwblokken is de zijgevel steeds vrijwel blind. De detaillering bevindt zich in functionele onderdelen van de gebouwen, waardoor er weinig extra materiaal

nodig is. Zo worden de portieken van licht voorzien door een patroon van kleine decoratieve vensters en zijn de borstweringen van de loggia's gemaakt van opengewerkt metselwerk.

De gemeente heeft er blijkbaar voor gekozen zoveel mogelijk woningen door haar eigen Bouw- en Woningdienst te laten ontwerpen, wat wellicht goedkopere woningen opleverde. Daardoor is het echter moeilijk te achterhalen wie precies de woningen ontworpen heeft. Op de bouwtekeningen wordt die architect niet bij naam genoemd.

Alleen de flats, die langs de Talmalaan lagen en dus als het ware de gevel van de wijk vormden, waren ontworpen door een architect die niet in dienst was van de gemeente, namelijk G.J.W. Snelder. Ook de scholen en het bejaardentehuis zijn ontworpen door architecten van buiten de gemeente. Het waren respectievelijk Nic de Jong en Auke Komter.

Het Gemeentelijk Tehuis voor Bejaarden aan de Aalbersestraat is ontworpen door de architect Auke Komter. Hij had zijn opleiding onder anderen genoten bij de architecten D. Meintema (Leeuwarden), J. Duiker en B. Bijvoet (Amsterdam) en Le Corbusier (Parijs) en kan gerekend worden tot de tweede generatie functionaristen in Nederland.

Gezicht op de Troelstralaan vanaf de Draaiweg. Links de flats van Snelder, 1953-1957.

Speelplaatsen aan de Troelstralaan, naast de flats van Snelder, 1957.

4. Inventarisatie Lauwerecht

Waardebepaling

Hoewel in de naoorlogse wijken de rol van het stedenbouwkundige ontwerp minstens zo groot is als die van de architectuur, zal hier slechts de architectuurhistorische waarde van de gebouwen behandeld worden. Die waarde wordt gebaseerd op vier verschillende aspecten, namelijk architectuur, typologie, gaafheid en bijzonderheden.

Architectuur

Enerzijds speelt de esthetische kant van de architectuur een rol. De gevel van een gebouw kan bijvoorbeeld zeer geslaagd zijn doordat er een goede opbouw of ritmiek aanwezig is of omdat er gebruik is gemaakt van fraaie detaillering of bijzonder materiaal. Anderzijds komt de vraag aan de orde in hoeverre de gebouwen de destijds heersende ideeën en theorieën over architectuur weergeven. Gebouwen kunnen daar enerzijds een typerend voorbeeld van zijn of er anderzijds juist een uitzondering op vormen.

Typologie

Een bijzondere typologie draagt bij aan een hoge waardering. Sommige typologieën, zoals een bejaardentehuis, komen niet vaak voor in een wijk.

Gaafheid

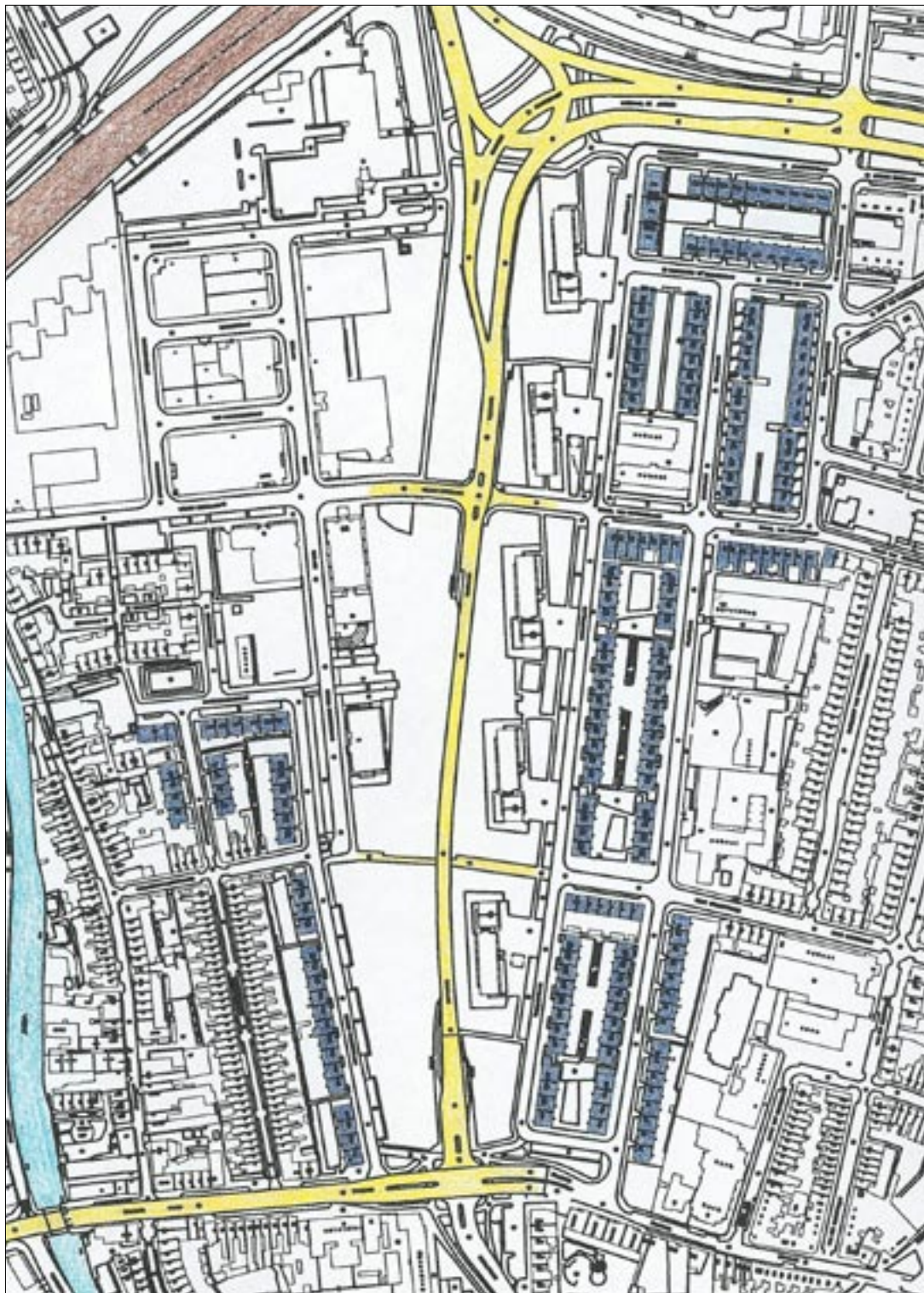
Ook de gaafheid speelt een rol bij de beoordeling van de architectuurhistorische waarde van een gebouw. In veel gevallen heeft er nog geen grondige renovatie plaatsgevonden maar ter bevordering van het wooncomfort zijn vaak wel kleine ingrepen gepleegd, zoals het aanbrenge van nieuwe ingangspartijen in hoogbouw of het vervangen van kozijnen.

Bijzonderheden

Er kunnen aspecten een rol spelen die bij de bovengenoemde punten niet aan de orde komen, zoals de toepassing van een bouwsysteem of bijvoorbeeld de aanwezigheid van centrale verwarming. Beide zijn vrij zeldzaam in de eerste jaren na de oorlog.

Bij deze vier aspecten afzonderlijk speelt zeldzaamheid steeds een belangrijke rol. Zo kan ornamentiek zorgen voor bijzondere architectuur, omdat het bij geen van de andere gebouwen voorkomt. Ook kan een gebouw binnen de wijk zeldzaam zijn in zijn gaafheid.

De waardering wordt in drie niveaus ingedeeld: laag, gemiddeld en hoog. De indeling van een gebouw bij een van die waarderingsniveaus gebeurt al naar gelang de 'score' op de bovengenoemde punten, waardoor die waardering zo veel mogelijk geobjectiveerd wordt. Uiteindelijk zal de waardering op een kaart van de wijk worden uitgezet.

De wijk Lauwerecht met in blauw de geïnventariseerde naoorlogse bouwkunst.

Aalbersestraat

Bejaardentehuis

Architect: A. Komter uit Amsterdam

Opdrachtgever: Gemeente Utrecht

Bouwjaar: 1956, ontwerp uit 1955

Omschrijving

In 1956 werd begonnen met de bouw van het "gemeentelijk tehuis voor bejaarden", dat onderdak zou bieden aan 101 personen, te weten 52 alleenstaande mannen, 35 alleenstaande vrouwen en 7 echtparen.

Het bejaardentehuis is gebouwd in een u-vorm rond een binnentuin met aan de noordoostelijke hoek een aanbouw in de vorm van een waaier. De noordelijke en zuidelijke vleugel bestaan uit drie bouwlagen, het middengedeelte aan de oostzijde uit vier. Het gebouw is opgetrokken uit baksteen en heeft platte daken, met uitzondering van de aanbouw die hellende daken heeft. De gevels op de bovenverdiepingen worden gekenmerkt door een grote hoeveelheid eenvoudige vierkante, vensters die de gevel ritmiek geven. Op de begane grond vindt meer afwisseling plaats tussen grote vensters bij bijvoorbeeld de eetzaal en groepen kleine siervensters bij het mortuarium. De waaievormige aanbouw is op de begane grond voorzien van grote vensters en onder de bovenste daklaag voorziet een serie kleine vensters het theatergedeelte van licht.

Op de begane grond bevonden zich oorspronkelijk in de noordelijke vleugel een langgerekte eetzaal, een grote keuken, een personeelskamer

met kleedruimte, een provisiekast en een entree. In het oostelijke gedeelte lagen de hoofdentree, de administratieruimte, de ontvangstkamer, een hal met een lift, dames- en herentoiletten, een kapper, de handenarbeidruimte en een garderobe. In de zuidelijke vleugel waren ziekenkamers, de dokterskamer, een keuken, een badkamer, een laboratorium, het mortuarium, berging en depot en opmerkelijk genoeg ook twee isoleerkamers. De zuidoostelijke hoek van het gebouw voorzag in een directeurswoning in twee verdiepingen.

Op de eerste verdieping waren de kamers voor de vrouwelijke alleenstaanden en de echtparen, op de tweede verdieping die voor alleenstaande mannen. In de hoeken van het gebouw bevonden zich de toiletten, wasruimtes en een kamer voor de nachtzuster.

De derde verdieping in het oostelijke gedeelte voorzag in elf zit-/slaapkamers voor het inwonend vrouwelijk personeel en een gemeenschappelijke woonkamer, badkamer en loggia. De machinekamer bevond zich boven op het dak. De waaievormige aanbouw was bedoeld voor het dagelijkse verblijf van de bejaarden. Er was een mannenzaal, een vrouwenzaal, een lees- en schrijfzaal en een toneelzaal.

Bijzonderheden

Dit gebouw is vermoedelijk een van de oudste bejaardentehuizen in de moderne zin van het woord in Utrecht. De typologie is vooral voor die tijd dan ook erg bijzonder.

Het gebouw was voorzien van allerlei moder-

Oostelijke gevel en de aanbouw gezien vanaf de Dodt van Flensburglaan.

ne snufjes die bij een bejaardentehuis goed van pas komen; een lift, noodverlichting, een alarm- en signaalinstallatie, een telefooninstallatie en enkele radio-ontvangstpunten.

Er is door Auke Komter, die in heel Nederland werken op zijn naam heeft staan en ook bijdroeg aan de theorievorming, bijzonder veel aandacht besteed aan de architectuur. Dat is vooral te zien in accentueringen als de kleine vensters in de hoek van het mortuarium, de loggia op de derde verdieping en ook de waaivorm van de aanbouw. Deze accenten geven een afwisseling in de gevel die op ander plekken door de vierkante vensters juist zeer regelmatig is en laten ook de verschillende functies binnen het gebouw aan de buitenzijde zien. Zo is de waaier bij uitstek een geschikte vorm voor een aanbouw die voorziet in een theater.

Auke Komter, als verdediger van het zakelijke bouwen, was tegen ornamentiek. Indien een gebouw zuiver gebouwd zou zijn, ontstond volgens hem de hogere waarde vanuit het gebouw zelf. Tijdens de oorlog vertegenwoordigde Komter De 8 bij de Doornse Leergangen, de discussiebijeenkomsten waar Traditionalisten en de Nieuwe Bouwers toenadering tot elkaar zochten met het oog op de wederopbouw en woningnood. In zijn ideeën die hij daar presenteerde, neigde Komter toch wat naar de Traditionalisten; hij ging uit van het geestelijke karakter van de bouwkunst.

Oorspronkelijkheid

Het gebouw is aan de buitenkant nog vrij gaaf. Door herbestemming (kamerwoningen in het hoofdgebouw en kinderdagverblijf in de aanbouw) heeft het gebouw zijn oorspronkelijk functie verloren.

Waardering: hoog

De architectuur van dit gebouw is bijzonder en ook de oorspronkelijke typologie. Bovendien bevindt dit gebouw zich nog vrijwel in de oorspronkelijke staat.

Bronnen

dossier 1910-1953 nr. 0002

Verslag van de toestand van de gemeente Utrecht, 1956

Bouwtekening van de plattegrond van de begane grond.

Zuidelijke vleugel gezien vanaf de Slotemaker de Bruïnestraat.

Aalbersestraat 1-10^{III}
Slotemaker de Bruïnestraat 1-10^{II}
Troelstralaan 79-89^A

94 woningen in 3 blokken

Architect: Bouw- en Woningdienst

Opdrachtgever: 70 van deze woningen zijn gebouwd in opdracht van de woningbouwvereniging van de Utrechtse Christelijke Besturenbond, de overige in opdracht van de gemeente Utrecht

Bouwjaar: 1954

Omschrijving

Dit complex bestaat uit drie blokken. Daarvan hebben twee blokken vier woonlagen en een onderverdieping en een blok heeft drie woonlagen zonder onderverdieping. De onderverdiepingen voorzien in bergruimte voor elke woning. In de onderverdieping van het blok aan de Troelstralaan zijn aan de achterzijde de bergingen van het blok aan de Slotemaker de Bruïnestraat ondergebracht.

De blokken hebben elk een flauw hellend schild-

dak en bakstenen gevels. De schoorstenen steken iets uit de gevel naar voren en ver boven het dak. Ze dragen daardoor bij aan de sterke verticale geleiding van de gevels. De portieken worden verlicht door kleine ronde vensters die in een ruitvormig patroon gerangschikt zijn en voor een fraaie detaillering zorgen. De kopgevels zijn voorzien van een venster op elke verdieping.

De woningen hebben elk een woonvertrek, twee of drie slaapkamers, een keuken met daaraan grenzende loggia, een wasruimte met een combinatiebad, een wc en ruim balkon met kast voor brandstoffen en huishoudelijk materiaal. De woningen van het blok aan de Slotemaker de Bruïnestraat beschikken over een kleine achtertuin. Het overige gedeelte van de binnenterreinen is ingevuld als gemeenschappelijk tuin met een zandbak voor de kinderen.

Bijzonderheden

Geen.

Oorspronkelijkheid

De blokken aan de Slotemaker de Bruïnestraat en de Aalbersestraat zijn door renovatie in de gevel sterk veranderd. De bakstenen borstweringen onder de vensters en de balustrades van de loggia's zijn vervangen door kunststof platen en de portieken zijn afgesloten door uit de gevel stekende ingangspartijen in felle kleuren. Het gebouw aan de Troelstralaan bevindt zich daarentegen nog in de oorspronkelijke staat.

Waardering: hoog/laag

De architectuur is door de hoge schoorstenen en de ronde vensters kenmerkend voor de architectuur uit de jaren vijftig; sober maar zorgvuldig. Waar deze geslaagde architectuur bij het blok aan de Troelstralaan nog geheel bewaard is gebleven, is ze bij de andere blokken voor een groot deel teniet gedaan door kunststof elementen. Ook de kleuren in de portieken lijken misplaatst. Voor het blok aan de Troelstralaan geldt dan ook een hoge waardering, voor de overige een lage.

Bronnen

Dossier 1910-1953 nr. 09915

Verslag van de toestand van de gemeente Utrecht, 1954

Slotemaker de Bruïnestraat.

Troelstralaan.

Goeman Borgesiuslaan 1-18^A
Nolenslaan 2-60^A
Troelstralaan 1-59^A

234 woningen in 13 blokken

Architect: Bouw- en Woningdienst

Opdrachtgever: Gemeente Utrecht

Bouwjaar: 1953-1954

Omschrijving

De woningen zijn gebouwd in 13 blokken, waarvan 8 korte blokken met 3 woonlagen en een onderbouw en 5 langere met drie woonlagen zonder onderbouw. In elke woning bevinden zich een ruim woonvertrek, een keuken, een wasruimte met combinatiebad, een wc, een provisiekast en twee of drie slaapkamers. Bovendien hoort er bij iedere woning een achterplaatsje met een tuin of een balkon met een kast ter berging van brandstoffen. Aan de voorzijde wordt voorzien in de buitenruimte door middel van loggia's.

Er is belang gehecht aan gemeenschappelijke functies bij deze woningen. Zo zijn in de onderverdiepingen bergplaatsen opgenomen zowel voor het betreffende blok als voor de blokken zonder onderverdieping. De overgebleven ruimte in de onderbouw is bestemd voor doeleinden van algemeen nut zoals clublokalen, consultatiebureaus en dergelijke. Ook is voorzien in gemeenschappelijke gazons en kinderspeelplaatsen met o.a. zandbakken.

Kenmerkend voor de naoorlogse bouw is de detaillering boven de portieken: een patroon van ruitvormige vensters. Bovendien is er aandacht besteed aan de loggia's en de balkons die opengewerkte bakstenen balustrades hebben en waarvan de witte, betonnen vloer te zien is. De loggia's aan de voorzijde steken bovendien een stukje uit de gevel naar voren. De witte scheidingsmuren die in de gevel te zien zijn, geven de gevels een verticale ritmiek. In de blokken met een onderbouw onderbreken de vierkante vensters de verticale ritmiek van de gevel. In de kopgevels zijn horizontale lijnen aanwezig in het metselwerk.

Bijzonderheden

Geen.

Oorspronkelijkheid

De portieken waren oorspronkelijk open. Er zijn kleurige ingangspartijen schuin voor geplaatst met een geblokt tegelwerk in verschillende kleu-

ren. De vensters zijn op bescheiden wijze voorzien van kunststof kozijnen; de ingreep is alleen van dichtbij bekeken zichtbaar. Voor het overige zijn de flats nog in oorspronkelijke staat.

De groene ruimte tussen de blokken heeft nog de oorspronkelijke indeling. Wel is het terrein voorzien van een hek, wat de openbare bestemming semi-openbaar maakt.

Hoewel er in het kader van renovatie dus enkele ingrepen zijn gepleegd, tasten ze het aanzicht van de gebouwen nauwelijks aan.

Waardering: hoog

Door de aandacht voor detaillering in de gevel boven de portieken en in de loggia's is de architectuur van deze gebouwen zeer geslaagd. Deze detaillering is sober maar zorgvuldig en daardoor representatief voor de jaren vijftig. De extra aanwezigheid van voorzieningen voor openbare bestemmingen in de onderbouw geeft de bebouwing typologische waarde. De renovatie is bij bescheiden ingrepen gebleven en daardoor geslaagd.

Bronnen

Dossier 1910-1953 nr. 09913

Verslag van de toestand van de gemeente Utrecht, 1954

Nolenslaan.

Achtergevel Troelstralaan en gemeenschappelijke tuin.

*Kopgevel op de hoek
Troelstralaan / Melis
Stokestraat. In de
onderbouw is ruimte
voor een buurtcentrum,
consultatiebureau of
iets dergelijks.*

Goeman Borgesiuslaan.

Samuel van Houtenstraat 2-28^A Willem van Abcoudeplein 7-9^A

17 winkelwoningen

Architect: Bouw- en Woningdienst

Opdrachtgever: Gemeente Utrecht

Bouwjaar: 1954

Omschrijving

De winkelwoningen zijn verdeeld over een blok van zeven woningen, een blok van negen woningen en een woning die gekoppeld is aan het vooroorlogse blok aan het Willem van Abcoudeplein. Ze zijn opgetrokken uit baksteen en hebben een zadeldak met pannen en vermoedelijk oorspronkelijke dakkapellen. De helling van de daken is steil vergeleken met de overige jaren vijftig bebouwing. De gevels worden op verticale wijze ingedeeld door betonnen lijsten. Op de bovenverdieping zijn delen van de gevels, waarachter steeds de woonkamer ligt, wit geverfd, waardoor de geleiding binnen de gevels benadrukt wordt. Op de begane grond heeft de gevel grote etalagevensters en een ingangspartij die achter rooilijn ligt. Doordat de naast elkaar gelegen winkelwoningen steeds gespiegeld zijn, vormen de etalages extra lange venstervlakken. De betonnen omlijstingen en de witte vlakken zorgen voor een sterke ritmiek. Het gebruik van beton op deze wijze vinden we terug in de eengezinswoningen aan de Melis Stokestraat. De ar-

chitectuur kan niet bijzonder genoemd worden maar er is wel degelijk aandacht aan besteed. Naast de winkel bevindt zich op de begane grond de opgang naar de bovenwoning. Erachter is een kantoor- of dagverblijf, dat eventueel ook als extra magazijnruimte, winkelruimte of woonvertrek kan dienen. Verder is er een magazijn, een wc, een bergruimte en een spoelruimte die ook als keuken zou kunnen dienen. De winkelwoningen zijn voorzien van een kelder en een achtertuin. De bovenwoningen bevatten elk een woonvertrek, vier slaapkamers, een keuken en een wc.

Bijzonderheden

Geen.

Oorspronkelijkheid

De indeling van de gevels en de winkelpuien is nog oorspronkelijk.

Waardering: hoog

Doordat er sprake is van architectuur en aparte typologie en de gebouwen bovendien redelijk gaaf zijn, is de waardering hoog.

Bronnen

Het dossier van deze winkelwoningen is voornog onvindbaar.

Verslag van de toestand van de gemeente Utrecht, 1953 en 1954

Samuel Mullerstraat 2-16^{II}
Willem van Abcoudeplein 10-14^{II}
Nolenslaan 35-59^{II} en 64-78^{II}
Troelstralaan 63-77^{II}

126 woningen van het type “twee-op-één”

Architect: Bouw- en Woningdienst

Opdrachtgever: Gemeente Utrecht

Bouwjaar: 1953

Omschrijving

Deze woningen zijn verdeeld over zes blokken, waarvan er drie voorzien zijn van een onderbouw. Verder heeft elk blok drie bouwlagen, een flauw hellend zadeldak met pannen en bakstenen gevels. De woningen zijn van het type “twee-op-één”. Dat wil zeggen dat de gebouwen steeds ingedeeld zijn in eenheden van één woning op de begane grond met daarboven twee woningen naast elkaar, elk bestaande uit twee verdiepingen. De bovenwoningen worden ontsloten door middel van een galerij aan de achterzijde en een trap aan de zijkant van het gebouw. De woningen met een onderbouw hebben voor de voordeur een trap die dwars op de gevel is ge-

plaatst. Deze voordeur ligt wat dieper en schuin in de gevel en heeft een ronde ontlastingsboog. De woonkamers worden door middel van grote vensters voorzien van licht terwijl de ramen van de slaapkamers kleiner zijn. De bovenwoningen hebben bovendien aan de voorzijde een deur met een frans balkon. In de kopgevels zijn steeds twee zogenaamde ‘televisievensters’ aangebracht, die zeer kenmerkend zijn voor de jaren vijftig.

Iedere woning bevat woonkamer van ongeveer 17 m², twee of drie slaapkamers elk voor twee kinderen, een keuken, een wc, een was- en doucheruimte en een kolenberging. Er is aan de achterzijde een privé-tuin ter diepte van 4 meter voor de benedenwoningen en een balkon voor de bovenwoningen. Het overige gedeelte van de binnenterreinen is oorspronkelijk ingevuld met gazons en kinderspeelplaatsen met zandbakken. In de onderbouw bevinden zich berg ruimtes voor de afzonderlijke woningen, maar er is bovendien voorzien in een ruimte die als bedrijfsruimte kan dienen.

Deze blokken zijn van het type twee-op-één, dat weliswaar in Pijlsweerd veel voorkomt maar in Lauwerecht een uitzondering vormt. Bijzonder is bovendien de ontsluiting van de bovenwoningen via een galerij aan de achterzijde. De afwisseling van blokken met en zonder onderbouw en de plaatsing ten opzichte van de rooilijn geeft beweging aan het geheel. Dit wordt versterkt door de dwars geplaatste trappen aan de voorgevels. Verder zijn er kleinere accenten aangebracht in de vorm van de franse balkons en de schuine ingangspartijen met ronde lateien.

Flats van hetzelfde ontwerp zijn in een veel groter aantal ook te vinden aan en nabij het Spinozaplantsoen in Utrecht.

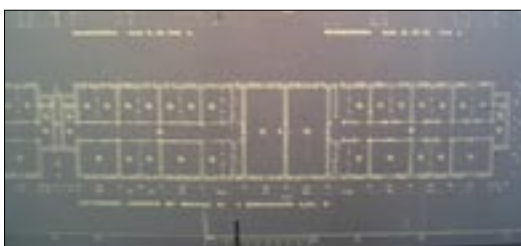
Nolenslaan, westzijde.

Nolenslaan, oostzijde.

Bouwtekening van de plattegrond van de onderbouw. Tussen de bergingen zijn in het midden twee grotere ruimtes bedoeld voor de vestiging van een klein bedrijf of iets dergelijks.

Bijzonderheden

Niet alleen het twee-op-één type maar ook de bedrijfsvoorziening in de onderbouw zorgt voor een bijzondere typologie.

Oorspronkelijkheid

De vensters hebben nog de oorspronkelijke indeling.

Waardering: gemiddeld

Hoewel er duidelijk aandacht is besteed aan de architectuur, doen de gevels toch wat rommelig aan. Dit wordt met name veroorzaakt door de afwisseling van grote en kleine vensters. De twee-op-één opzet en de bedrijfsruimte zorgen voor een bijzondere typologie.

Bronnen

Dossier 1910-1953 nr. 00003

Nolenslaan 1-31^{II} Verenigingstraat 75-81^I en 76-82^I

32 woningen

Architect: Bouw- en Woningdienst

Opdrachtgever: De woningen aan de Nolenslaan zijn gebouwd voor de Bouwvereniging Dr Ariëns

Bouwjaar: 1953 en 1955

Omschrijving

De woningen zijn verdeeld over twee blokken aan de Nolenslaan die in 1953 tot stand kwamen en een blok aan de Verenigingsstraat dat in 1955, toen het project Lauwerecht bijna afgerond was, werd gebouwd. Ze zijn opgebouwd uit twee bouwlagen met een flauw hellend zadeldak en bakstenen gevels en hebben ieder een ruim woonvertrek, twee of drie slaapkamers, een keuken, een was- en doucheruimte en een wc. Aan de achterzijde is voor de benedenwoningen een tuin met een schuurtje. De bovenwoningen hebben een balkon met een kast ter berging van brandstoffen. Aan de straatzijde is steeds een terrasje of loggia, bereikbaar vanuit de woonkamer en vanuit de slaapkamer van de ouders.

Tussen de woningen en de openbare weg liggen aan de voorzijde gemeenschappelijke groenstroken.

De woningen aan de Verenigingstraat zijn in 1954 ter afronding van de uitbreiding Lauwerecht gebouwd. Bij deze woningen, in tegenstelling tot die aan de Nolenslaan, is het trappenhuis geheel open. De loggia's van de bovenwoningen lopen daardoor niet door boven de ingang van het trappenhuis.

De balustrades van de loggia's zijn van een opengewerkt bakstenen metselwerk. Bij de woningen aan de Nolenslaan is ook het metselwerk van de achterwanden in loggia's opengewerkt. Bovendien zijn die binnenwanden van een witte verflaag voorzien, wat de loggia's accentueert.

Bijzonderheden

Geen.

Oorspronkelijkheid

De woningen zijn nog vrijwel volledig in hun oorspronkelijke staat.

Waardering: gemiddeld

Door de detaillering in de loggia's is de aandacht voor de architectuur zichtbaar. De woningen zijn nog bijzonder gaaf. Van een bijzondere typologie is echter geen sprake.

Bronnen

Dossier 1910-1953 nr. 07453

Verslag van de gemeente Utrecht, 1954, 1955

Nolenslaan.

Verenigingstraat.

Schermerhornstraat 5-15^{II} Goeman Borgesiuslaan 18-24^{II}

36 etagewoningen in twee blokken

Architect: Bouw- en Woningdienst

Opdrachtgever: Gemeente Utrecht

Bouwjaar: 1955

Omschrijving

Deze woningen zijn verdeeld over een blok aan de Schermerhornstraat en een blok aan de Goeman Borgesiuslaan. Alleen het eerstgenoemde blok heeft een onderbouw. Verder zijn beide blokken opgebouwd uit drie bouwlagen en een flauw hellend zadeldak. De architectuur lijkt in sterke mate op die van de overige flats aan de Goeman Borgesiuslaan; de loggia's zijn exact hetzelfde en ook de kleine, vierkante vensters in de onderbouw. Ook hier wordt het trappenhuis verlicht door middel van kleine vensters die een sierelement in de gevel vormen, met dit verschil dat deze vensters vierkant zijn en niet rond. Alleen bij het blok aan de Schermerhornstraat bevinden de loggia's zich aan weerszijden van het trappenhuis, bij het andere blok bevinden zich daar de woonkamers.

De helft van het aantal woningen heeft een extra kamer achter het trappenhuis, waardoor er vier slaapkamers zijn, de andere helft heeft drie slaapkamers. Eén slaapkamer grenst oorspronkelijk direct aan de woonkamer maar kon ook gebruikt worden als tweede woonkamer. Verder heeft iedere woning een keuken, een wc, en een wasruimte met genoeg ruimte voor een lavet of een combinatiebad. Aan de voorzijde voorziet een loggia in de buitenruimte en aan de achterzijde is er een balkon. Er zijn bergruimtes in de onderbouw en schuurtjes in de tuinen. Het binnenterrein is oorspronkelijk voor een gedeelte gemeenschappelijk. Daar is een zandbak met een speelplateau er omheen.

Schermerhornstraat.

Goeman Borgesiuslaan.

De aandacht voor architectuur is zichtbaar in de vierkante vensters boven de portieken en in de onderbouw en ook in de opengewerkte balustrades van de loggia's die iets uit de gevel steken. De vierkante, witte vorm komt steeds weer terug in de gevel, namelijk in de vensters en de portieken.

Tegen de kopgevels van het blok aan de Schermerhornstraat zijn lange schoorstenen geplaatst die door het dak steken.

Bijzonderheden

Geen.

Oorspronkelijkheid

Deze woningen zijn vrijwel volledig in de oorspronkelijke staat. Ook de portieken zijn nog niet gerenoveerd.

Waardering: gemiddeld

Doordat de blokken zich nog vrijwel in de oorspronkelijke staat bevinden en er ook enige aandacht is besteed aan de architectuur is de waardering gemiddeld.

Bronnen

Verslag van de gemeente Utrecht, 1954, 1955

Het dossier van deze woningen is voornamelijk onvindbaar.

Schermerhornstraat 1-3

Twee eengezinswoningen

Architect: onbekend

Opdrachtgever: onbekend

Bouwjaar: onbekend

Omschrijving

Dit blok, dat een klein terrein aan het einde van de Schermerhornstraat vult, bestaat uit twee gespiegelde eengezinswoningen in twee bouwlagen met een zadeldak. De gevels zijn opgetrokken in baksteen. Het dak wordt op de kopgevel doorbroken door de schoorsteen die over de hele hoogte uit de gevel naar voren komt, net zoals bij de portiekflat aan de Schermerhornstraat.

In het *Verslag van de toestand van de gemeente Utrecht* uit 1954 wordt vermeld dat deze woningen vijf vertrekken hadden en genoeg ruimte voor een inbouwbad.

Bijzonderheden

Geen.

Oorspronkelijkheid

De indeling van de vensters op de begane grond is vermoedelijk gewijzigd. Ze waren van oorsprong waarschijnlijk hetzelfde als de vensters op de bovenverdieping. De borstweringen zijn mogelijk ook vervangen.

Waardering: laag

Hoewel er enige aandacht is besteed aan de architectuur, zoals zichtbaar is aan de karakteristieke schoorstenen langs de kopgevels, is er verder geen sprake van detaillering. De architectuur is vrij eenvoudig.

Bronnen

Verslag van de toestand van de gemeente Utrecht, 1954

Het dossier van deze woningen is vooralsnog onvindbaar.

Melis Stokestraat 28-40

Zeven eengezinswoningen

Architect: Bouw- en Woningdienst

Opdrachtgever: Gemeente Utrecht

Bouwjaar: 1954

Omschrijving

Deze rij eengezinswoningen vormen net als de winkels aan de Samuel van Houtenstraat een rij laagbouw op de kop van blokken hoogbouw aan de Troelstralaan en de Nolenslaan. Dit blok is opgetrokken uit baksteen en met een flauw hellend zadeldak met pannen. De afzonderlijke woningen worden benadrukt door de grote raamvlakken, de voordeur met het badkamer-raam erboven en de schoorstenen. De verticale indeling van de gevel wordt benadrukt door de betonnen lijst rond de grote vensters. De borst-weringen onder de vensters op de bovenverdieping zijn steeds voorzien van drie betonnen, vierkante platen.

Naast elkaar liggende woningen zijn steeds aan elkaar gespiegeld. Elke woning heeft een woonkamer en vier slaapkamers en een achtertuin.

Bijzonderheden

Geen.

Oorspronkelijkheid

De architectuur van deze woningen is nog oorspronkelijk. De indeling van de vensters is niet gewijzigd.

Waardering: gemiddeld

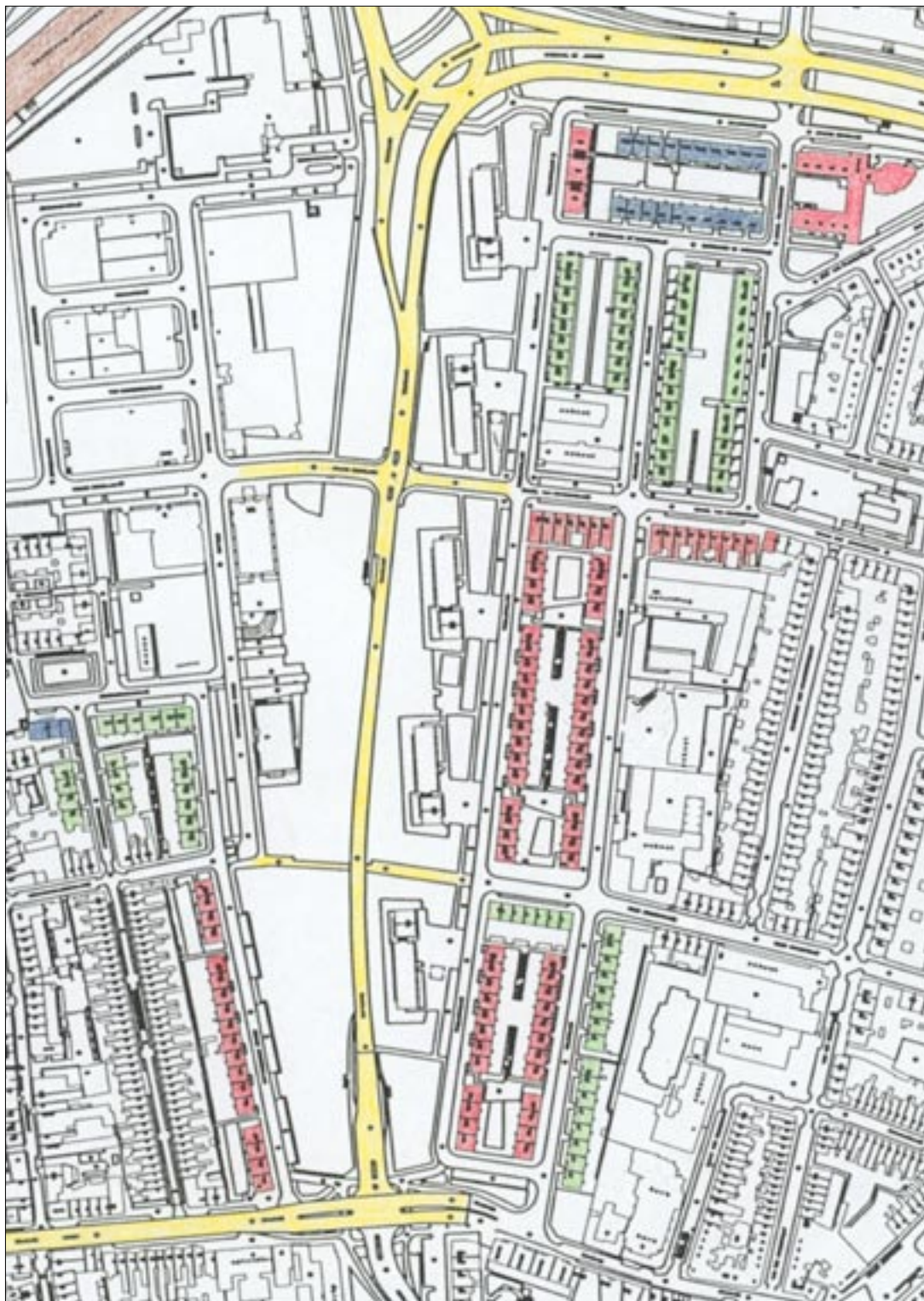
Er is aandacht besteed aan de architectuur van deze woningen. Het resultaat is echter eenvoudig. De gevels zijn echter nog in een uitzonderlijk gave staat.

Bronnen

Dossier 1954-1978 nr. 3503c, dit dossier is echter vooralsnog niet vindbaar.

Waarderingskaart

- spoor
- de Vecht
- weg
- gebouw met hoge waardering
- gebouw met gemiddelde waardering
- gebouw met lage waardering

5. Conclusie

De uitbreiding Lauwerecht is tussen 1952 en 1956 tot stand gekomen op een van de terreinen binnen de grenzen van de stad die nog onbebouwd waren. Vanwege de grote woningnood die na de oorlog nog lang zou blijven bestaan, werd er dringend gezocht naar ruimte waar Utrecht nieuwe woningen voor haar burgers kon bouwen. De grensuitbreiding, die voor veel nieuwe ruimte zou zorgen, liet nog tot 1954 op zich wachten. Lauwerecht wordt gevormd door twee langgerekte stroken bebouwing aan weerszijden van de Talmalaan. De strook aan de oostzijde vormt het grootste gedeelte. Het grenst aan Tuinwijk dat in de jaren twintig en dertig tot stand is gekomen. Het smalle westelijke gedeelte sluit aan op de Verenigingstraat die in de negentiende eeuw is bebouwd.

Doordat het tijdvak waarin Lauwerecht is gebouwd, vrij kort is, vormt deze buurt duidelijk een geheel. Grofweg kan gezegd worden dat de woningen in hoogbouw en wat lagere bouw langs drie lange straten zijn geplaatst. Haaks daarop liggen de Melis Stokestraat met eengezinswoningen en de Samuel van Houtenstraat met winkels en bovenwoningen en een school. Op de grens met Tuinwijk liggen nog twee scholen en een bejaardentehuis. De wijk was zo ontworpen dat de bewoners – voornamelijk gezinnen en ouderen – de dagelijkse voorzieningen in de buurt vonden; de kinderen konden er naar school gaan, men kon er zijn boodschappen doen en er werd ook voorzien in ruimte voor een consultatiebureau en dergelijke. De bevolking varieerde van jong tot oud; men zou zijn hele leven in Lauwerecht kunnen slijten. In die zin kwam de ‘wijkgedachte’, een idee die reeds lang voor de oorlog was ontstaan en waarin de wijk als een zelfvoorzienend geheel in de stad functioneerde, in Lauwerecht tot uiting.

Ook wat betreft de architectuur vormt de bebouwing van Lauwerecht grotendeels een eenheid. De wijk is een voorbeeld van ‘shakehands’ architectuur: een compromis tussen traditionalistische architectuur en de architectuur van het Nieuwe Bouwen, de twee belangrijke richtingen die zich aan het begin van de twintigste eeuw hadden ontwikkeld en waartussen een toenadering plaatsvond met het oog op de grote bouwopgave van na de oorlog. Enerzijds kan door de toepassing van zadeldaken en bakstenen gevels de architectuur van Lauwerecht traditionalistisch genoemd worden. Anderzijds is er veel gebruik gemaakt van de functionalistische ideeën van het Nieuwe Bouwen, zoals de grote raamoppervlakken die voor veel lichtinval zouden zorgen en het zichtbare gebruik van beton als modern materiaal.

Op de scholen en het bejaardentehuis na, is de bebouwing van Lauwerecht ontworpen door de gemeentelijk Bouw en Woningdienst. De architectuur van deze gebouwen is vrij sober, er is weinig sprake van detaillering. De detaillering komt bij de meeste gebouwen overeen; boven de portieken zijn kleine, ronde, vierkante of ruitvormige vensters in een patroon aangebracht, die de trappenhuisen verlichten. De borstweringen van de loggia's steken enigszins uit de gevel naar voren en bestaan uit opengewerkt metselwerk. Er zijn verticale, betonnen elementen zichtbaar in de gevel. De woningen aan de westelijke zijde van de Talmalaan vormen een herhaling van die aan de oostelijke zijde. Er is steeds gebruik gemaakt van dezelfde ontwerpen of een variant daarvan.

De woningen van het type twee-op-een aan de Troelstralaan, de Nolenslaan en de Samuel Mullerstraat vormen een uitzondering op de architectuur van Lauwerecht. Ze hebben niet de hierboven genoemde detaillering. In plaats daarvan zijn ze voorzien van een galerij aan de achterzijde, geveltrappen voor de voordeuren aan de voorzijde, franse balkons en ronde lateien. Aan en nabij het Spinozaplantsoen, een naoorlogse ‘invulling’ uit de jaren vijftig, zijn woningen van hetzelfde ontwerp maar in een veel groter aantal te vinden. Dit zou kunnen betekenen dat de Bouw- en Woningdienst na enkele blokken voor de Uitbreiding Lauwerecht ontworpen te hebben, uit haar bestand het ontwerp opdook voor de bovengenoemde twee-op-een woningen.

Voor het ontwerp van de functionele bebouwing – de scholen en het bejaardentehuis – en de blokken direct langs de Talmalaan – rond het jaar 1999 afgebroken – zijn zelfstandige architecten benaderd. Het bejaardentehuis aan de Dodt van Flensburglaan is van de hand van de Amsterdamse architect Auke Komter. Ook hier is de detaillering eenvoudig maar doeltreffend; ze wordt vooral gevormd door de vensters in verschillende formaten en patronen. Opvallend is de waaivormige vleugel. Het bejaardentehuis was voorzien van moderne snufjes zoals een alarminstallatie, die het gemak en de veiligheid van de bewoners moesten dienen.

De jaren vijftig zijn al enige tijd geleden en de meeste gebouwen uit die tijd hebben al een renovatie van de gevels achter de rug. Zo ook vrijwel alle gebouwen in Lauwerecht; bij veel gebouwen zijn de vensters voorzien van kunststof kozijnen en de portieken zijn op veel plaatsen voor een betere veiligheid gewijzigd. Niet overal kunnen de renovaties geslaagd genoemd worden. Zo zijn bij de blokken aan de Aalbersestraat en de Slotemaker de Bruïnestraat de bakstenen

borstweringen vervangen door kunststof platen, hetgeen de bakstenen gevel, zo typerend voor de jaren vijftig, ingrijpend heeft veranderd. De renovatie van de flats aan de Troelstralaan en de Nolenslaan is terughoudend. Het valt niet op dat de crèmekleurige kozijnen van kunststof zijn en de borstweringen zijn in tact gelaten. Over de nieuwe portieken, die enigszins schuin voor de ingang zijn geplaatst, lopen de meningen uiteen. Doordat zich tussen de kleurrijke voorzijde van de portiek en de gevel van de flat steeds een glazen strook bevindt, lijkt de portiek los te staan van de gevel en vormt ze geen grote inbreuk.

Hoewel er in de afgelopen decennia dus wel een aantal originele details verdwenen is, wordt

de identiteit van Lauwerecht nog altijd specifiek bepaald door de ideeën en vormprincipes uit de jaren vijftig. Bij nieuwe planvorming voor de wijk dient deze identiteit zo veel mogelijk bewaard te blijven. Daarbij gaat het zowel om de gehele wijk als om de afzonderlijk gebouwen. Het buurtcentrum De Leeuw aan de Samuel van Houtenstraat, dat voorheen een school was, is een voorbeeld van een gebouw waar ten behoeve van de nieuwe functie nieuwbouw is gepleegd, terwijl het gebouw uit de jaren vijftig behouden is gebleven. In dit oudere gedeelte is het karakter van de jaren vijftig nog altijd goed zichtbaar. Deze nieuwbouw kan daarom geslaagd genoemd worden.

Buurtcentrum De Leeuw aan de Samuel van Houtenstraat.

Noten

1. M. Kuipers, p. 33-34.
2. E. Werkman, p. 82.
3. N. de Vreeze, *Woningbouw, inspiratie en ambities*, p. 189-190.
4. J. van Geest, 'Gestapelde woningen: van woningnood en flatneurose naar luxe-appartementen' p. 93-99.
5. A. Blom, p. 17-19.
6. T. de Rijk, 'Efficiency en hygiëne: principes voor de modernisering van het huishouden', p. 46.
7. J. Granpré Molière, p. 15 en 16.
8. P.H.A. van Halewijn, 'De stad, waaraan wij werken' p. 10.
9. W. de Wit, p. 5.

Literatuur en bronnen

Blijstra, R., *2000 jaar Utrecht: stedenbouwkundige ontwikkeling van castrum tot centrum*, Utrecht 1969

Blom, A., B. Jansen en M. van der Heiden, *De typologie van de vroeg-naoorlogse woonwijken*, RDMZ, Zeist 2004

Bosma, K., *Ruimte voor een nieuwe tijd: vormgeving van de Nederlandse regio 1900-1945*, Rotterdam 1993

Bosma, K. en C. Wagenaar (red.), *Een geruisloze doorbraak. De geschiedenis van de architectuur en stedenbouw tijdens de bezetting en de wederopbouw van Nederland*, Rotterdam 1995

Colenbrander, B., 'Illusies van tijdgeest en eeuwigheid. Twintigste eeuw', in: B. Colenbrander, *Stijl, norm en handschrift in de Nederlandse architectuur van de negentiende en twintigste eeuw*, tentoonstellingscatalogus Nederlands Architectuurinstituut, Rotterdam 1993

Granpré Molière, M.J., *De moderne bouwkunst en hare beloften. Rede uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van Hoogleraar in de Bouwkunde aan de Technische Hoogeschool te Delft*, Delft 1924

Halewijn, P.H.A. van, 'De stad, waaraan wij werken', in: *De Schakel, tijdschrift van, voor en door het gemeentepersoneel van Utrecht* (1948) afl. 4, p. 10-12

Kuipers, M.C. (red.), *Toonbeelden van de wederopbouw. Architectuur, stedenbouw en landinrichting van herrijzend Nederland*, RDMZ en NAI, Zwolle 2002

Meijel, L. van, *De naoorlogse wijk in historisch perspectief: de praktijk*, publicatie van de ministeries VROM en OC en W, Den Haag 2001, p.10

Vreeze, N. de, *Woningbouw, inspiratie en ambities. Kwalitatieve grondslagen van de sociale woningbouw in Nederland*, Almere 1993

Vreeze, N. de (red.), *6,5 miljoen woningen. 100 jaar woningwet en woongebouw in Nederland*, Rotterdam 2001

Werkman, E., *100 jaar bouwen, 50 jaar Nationale Woningraad: beknopt overzicht van de geschiedenis van de volkswoningbouw in Nederland, samengesteld in opdracht van het bestuur van de Nationale Woningraad door Evert Werkman ter gelegenheid van het vijftig-jarig bestaan van de Nationale Woningraad*, Alphen aan den Rijn 1963

Wit, W. de, *Auke Komter / architect*, Amsterdam 1978

'De architect en de naoorlogse volkshuisvesting. Een vraaggesprek met Jeroen Schilt', in: *Jaarboek Cuypergenootschap* 2001, p. 87-102

Woorden en werken van Prof. Ir. Granpré Molière bijeengebracht door zijn vrienden en leerlingen, Heemstede 1949

Bronnen

Het Utrechts Archief:

Verslag van de toestand van de gemeente Utrecht, jaargangen 1952, 1953 en 1954.

Bouwtekeningen uit de perioden 1910-1953 en 1954-1978 en de daarbij behorende dossiers met bouwvergunningen.

Illustratieverantwoording

Het Utrechts Archief: p. 10, 11, 12, 13, 14, 15.

Kuipers, M.C., *Toonbeelden van de wederopbouw*: p. 6 (onder), 7.

Urban Fabric BV en Steenhuis: kaart achterzijde.

www.kvg-wieringermeer.nl: p. 8.

www.lievendaal.dse.nl: p. 6 (boven).

Alle overige afbeeldingen R. van den Heuvel en de auteur.

Colofon

Deze Cultuurhistorische inventarisatie is uitgegeven door:

DSO Stedenbouw en Monumenten
gemeente Utrecht
©2005

Voor informatie:

Sectie Cultuurhistorie
Zwaansteeg 11
3511 VG Utrecht
telefoon 030 2863990

Van de *Cultuurhistorische inventarisatie Naoorlogse bouwkunst* zijn tot nu toe de volgende rapporten verschenen:

Naoorlogse bouwkunst: Pijlsweerd
Naoorlogse bouwkunst: Lauwerecht

Over de auteur:

Marijke van den Heuvel studeerde van 1997 tot 2002 Nederlands Recht aan de Universiteit Utrecht. In 1998 ving zij haar studie Kunstgeschiedenis aan, die zij op dit moment afrondt met de master *Architectuurgeschiedenis en Monumenten*. Dit rapport heeft zij tot stand gebracht tijdens haar stage die zij in het kader van deze master bij de afdeling Stedenbouw en Monumenten van de gemeente Utrecht volgde.

Begeleiding vanuit de gemeente Utrecht:

B. van Santen en M. Stafleu

Begeleiding vanuit de Universiteit

Utrecht:

M.T. van Thoor

Eindredactie:

R. de Kam

Vormgeving:

Cad-unit DSO Stedenbouw & Monumenten

Cultuurhistorische inventarisatie

Naoorlogse bouwkunst: Lauwerecht

Sectie Cultuurhistorie gemeente Utrecht
Zwaansteeg 11
3511 VG Utrecht
telefoon 030 2863990

Juli 2005

